

УДК 351.83

О. В. Жадан,

д. держ. упр., доц.,
професор кафедри управління персоналом
та економіки праці ХарPI НАДУ,
м. Харків

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Узагальнено теоретико-методологічні підходи до державного регулювання соціально-трудо­вих відносин в умовах глобалізації. Виявлено тенденції зміни соціально-трудо­вих функцій держави у глобалізованому суспільстві.

Ключові слова: державне регулювання, соціально-трудо­ві відносини, глобалізація.

Поширення процесів глобалізації обумовило кардинальні зміни у сфері соціально-трудо­вих відносин, що мають значимість для всього світового співтовариства, всіх народів і держав. Обмеження можливостей держави щодо впливу на сферу праці міжнародними трудовими стандартами та правилами торгівлі з одного боку, а з іншого – стрімке проникнення на національний ринок праці транснаціонального капіталу та практично некеровані процеси міжнародної трудової міграції вимагають відповідних змін у методологічних підходах до державного регулювання соціально-трудо­вих відносин.

Методологічні аспекти становлення та розвитку соціально-трудо­вих відносин та їх державного регулювання досить активно досліджуються в працях провідних вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: О. Грішної, Н. Єсиної, В. Жукова, Р. Колосової, А. Колота, Г. Мелік'яна, О. Мірошніченка, Г. Осового та ін. Визначення ролі держави в системі соціально-трудо­вих відносин в умовах глобалізації є предметом досліджень науковців у галузі державного управління, економіки та соціології У. Альтерматта, Б. Андерсона, І. Валлерстайна, Д. Лук'яненка, Г. Мальцева, Я. Питерсе, В. Соколова, В. Четверніна, Ю. Шишкова та ін.

Незважаючи на достатньо ґрунтовні дослідження цієї проблематики світовими та вітчизняними науковими школами, існує необхідність подальшого

вивчення методологічних напрацювань в галузі державного регулювання соціально-трудова відносин саме в умовах глобалізації.

Метою статті є узагальнення теоретико-методологічних аспектів державного регулювання соціально-трудова відносин в умовах глобалізації та виявлення тенденцій зміни соціально-трудова функцій держави у глобалізованому суспільстві.

У сучасному світі глобалізація впливає на соціально-трудова відносини, національні ринки праці та зайнятість населення. Національні сегменти робочої сили формують єдиний світовий ринок праці. Визнання факту існування світової робочої сили відображає єдність її ринку і зумовлює необхідність формування та прийняття національними державами, незалежно від політичних систем, єдиних правил поведінки в соціально-трудова сфері.

Складна нова політична система спрямована на інтенсифікацію інтеграційних процесів й об'єднання держав. Відбувається радикальний перегляд національної державності, що піддається подвійному пресингу: впливу міжнародної й наднаціональної спільності зверху, локальних і регіональних структур – знизу.

Уперше в історії нинішній, і ще більшою мірою – в майбутній, устрій світу повинен буде вирішувати не тільки питання війни та миру, розподілу влади та впливу, але забезпечувати надійність життєзабезпечення техносфери, без якої (у формі необоротності індустріалізації) людство не здатне вижити [7]. Це завдання можна назвати тягарем цивілізації. Одним з аспектів втрати сучасними державами частини свого суверенітету є розмивання національної юрисдикції над власною територією, втрата монопольного контролю над правовою системою. У якості явних проявів цього явища можна розглядати принцип примата міжнародного законодавства над внутрішнім (фактично мова йде про конвенціональне, добровільне обмеження суверенітету з боку держав – учасників міжнародних договорів) і надання наднаціональним органам повноважень на здійснення функцій правосуддя з питань, що традиційно вважались привілеєм суверенних держав.

Можна зробити висновок, що зазначені об'єктивні процеси не залишають вибору практично жодній державі, крім посиленої участі в рішенні глобальних проблем, у зміцненні світового правопорядку.

При великій кількості позитивних змін глобалізація несе в собі чималі негативні наслідки. Найбільш відчутні вони в сфері економіки. Різкий контраст між швидко зростаючими капіталами американських підприємців і погіршенням економічного становища в країнах “третього світу”, а також у посткомуністичних країнах, послужив причиною потужного антиглобалістського руху.

Не можна не враховувати й такі фактори, як недостатньо ефективне управління економікою в багатьох країнах, нерівномірний розподіл ресурсів у світовій економіці, нарешті, корумпованість влади. Все це негативно позначається на розвитку світової економічної структури та управлінні міжнародною фінансовою системою, породжує недовіру народів країн, що розвиваються, у блага глобалізації й раціональність проведених під її впливом реформ.

Тому явища сучасної епохи висувають підвищені вимоги до публічно-владних інститутів, змінюючи їх функції та зміст, коректуючи сферу, характер й обсяг повноважень. Хоча численні зміни в структурі та функціях сучасної держави не обов'язково викликані глобалізацією, але відбуваються на її тлі й майже завжди нею стимулюються або стримуються [3].

З теоретичної точки зору під функціями держави розуміються такі основні напрямки діяльності, у яких виражаються її соціальне призначення, роль, цілі та завдання з керівництва суспільством. Через функції (у процесі їх здійснення) не тільки відбувається реалізація властивостей держави, але й конкретизація її сутності – це предметно-політична, динамічна характеристика даного політичного інституту. Тому здійснення функцій є проявом закономірних тенденцій розвитку державності [6].

У державноуправлінській літературі відзначається така важлива тенденція в розвитку внутрішніх функцій держави, як їх інтернаціоналізація,

тобто додавання внутрішнім функціям значного міжнародного аспекту, їх тісна взаємодія із зовнішнім середовищем, взаємозв'язок внутрішньої та зовнішньої політики держави. Звідси випливає, що внутрішні функції держави не можуть розвиватися винятково на власній основі, визначатися цілями, завданнями, що базуються тільки на національному інтересі, без врахування інтересів міжнародного співтовариства. Адже кожна держава не існує ізольовано від інших держав, всі вони пов'язані узами міжнародного співтовариства, необхідністю брати участь у вирішенні глобальних проблем, отже, вони повинні погоджувати свої інтереси зі спільними інтересами даного співтовариства.

Так, глобалізація вносить певні зміни в зміст політичної функції під кутом зору обов'язку держави забезпечувати оптимальні умови для всебічного й найбільш повного розвитку інститутів демократії й демократичного управління суспільством. У наш час відбувається глобалізація демократичних цінностей. Демократія визнається принципом загального значення. Право на неї стає глобальним правом, що значною мірою буде підтримуватися міжнародним співтовариством у цілому [4].

У плані реалізації політичної функції держави заслуговує на пильну увагу проблема державного суверенітету, забезпечення якого, як і його захист, становлять важливий аспект аналізованої функції.

Дискусійним є твердження, що перед загрозою глобальних проблем “відступає й суверенітет окремої держави” [2]. Стверджується також, що існує самостійна категорія “міжнародно-правовий суверенітет”. Здається, що подібні твердження – один з негативних проявів глобалізації.

Пропозиція відмовитися від державного суверенітету рівносильна відмові від принципу територіальної цілісності держави. Ніякі глобальні інтереси не можуть вести до заперечення верховенства державної влади на своїй території. Інша справа, що сама держава, виходячи із загальнолюдських, загальнопланетарних інтересів, добровільно погоджується на самообмеження своїх прерогатив. Інакше неминуче силове втручання держав, що володіють

економічною і військовою могутністю, у справі інших країн, як це мало місце у відношенні Іраку.

Державний суверенітет – не архаїзм минулих епох, а актуальна юридична й політична категорія нинішнього часу. Не можна не зважати на бажання народів жити по своїх звичаях, законам, релігійній й іншій нормам, вибирати близьке за духом державний устрій, установлювати відповідний політичний режим. У протилежному випадку неминуче нав'язування іншим народам свого способу життя, своїх цінностей і сприйняття світу. Якщо ті або інші цінності дійсно мають загальнолюдське значення, то вони будуть добровільно сприйняті всіма народами, як це відбувається в Японії, Південної Кореї та ін.

Сучасні процеси глобалізації істотно відображаються на реалізації економічної функції держави. Це обумовлено тим, що глобалізація передбачає насамперед інтернаціоналізацію ринків, посилення впливу транснаціональних корпорацій, поширення наддержавних структур, які створюються в результаті економічної інтеграції держав. Зазначені процеси, у свою чергу, значно обмежують можливості управління національною економікою з боку держави. Транснаціональний же капітал відіграє домінуючу роль у регулюванні глобальної економіки й при бажанні здатний обрушити ринок будь-якої держави.

Негативні наслідки глобалізації у сфері економіки дали підстави деяким ученим стверджувати, що процеси глобалізації вимивають основу економічної функції держави й ставлять саме існування держави як політичного інституту під сумнів. Вони виводять з-під сфери впливу держави значний функціональний сектор [4].

Не можна не погодитися з тим, що глобалізація економіки різко загострила конкуренцію й подальше поглиблення міжнародного подолу праці. Впровадження нових виробничих інформаційних технологій актуалізує проблему уточнення економічної функції сучасної держави, пошуки нових форм її економічної політики.

Однак незважаючи на засилля в результаті економічної інтеграції

транснаціональних корпорацій, продовжує зберігатися зацікавленість окремих держав у стабільному розвитку національної економіки, у максимальній концентрації можливостей країни на вирішенні пріоритетних завдань будівництва ефективного внутрішнього господарства.

Отже, в умовах глобалізації зберігається такий аспект економічної функції держави, як державне гарантування економічної діяльності при загостренні конкуренції (монополізму), охорона прав споживачів від несумлінного виробника, визначення правових основ ринку, зокрема, забезпечення рівноправності всіх форм власності, правовий захист власника, стимулювання державними коштами ефективною ринковою економікою, досягнення в національному підприємстві збалансованості інтересів особистості, суспільства й держави.

Глобалізація економіки зміщає центр ваги державного контролю за регулюванням і розвитком економічних процесів з макрорівня на регіональний і галузевий, а також на мікрорівень (підприємство). На макрорівні можна прогнозувати тенденцію посилення впливу наддержавних економічних інститутів і концентрацію в них засобів і важелів економічного регулювання. Проте з окремих держав не знімається відповідальність за вироблення механізму, що дозволяє адаптуватися до економічних відносин, що змінюються, і забезпечувати добробут власного суспільства щоб уникнути внутрішніх соціальних конфліктів і дестабілізації обстановки в країні.

Таким чином, економічне навантаження національної держави не зменшується, а навпаки, зростає; особливо важлива роль економічної стратегії в узгодженні національних інтересів суспільства зі спільними інтересами міжнародного співтовариства, тому що від добробуту кожної країни залежить добробут людства в цілому. Саме таку спрямованість повинний мати розвиток глобалізації, саме така результативність здатна перетворити позитивні передумови економічної інтеграції в реальність.

Глобалізація й інтернаціоналізація світових економічних процесів піддали кардинальному перетворенню ринок праці й відносини зайнятості.

Наявні тенденції в зазначеній сфері зумовлені глобалізацією ринків виробництва, зростанням конкуренції на ринку праці, впливом нових технологій, у тому числі розвитком мікроелектроніки, штучного інтелекту, електронного обміну даних і “буму” цифрового телезв’язку. Все це формує нові умови праці й зайнятості, наприклад, зменшує чисельність використовуваної робочої сили, сприяє використанню гнучкої системи зайнятості, дозволяючи переходити від постійної зайнятості до часткової, тимчасової роботи, роботі за контрактом, до дистанційної наявності робочих місць (робота на персональному комп’ютері вдома) і т.д. У науковій літературі наводяться наступні дані: у промислово розвинених країнах за останні 10-12 років внесок часткової зайнятості в загальне число працюючих склав 50-52 % усього приросту, а в таких країнах, як Австралія, Німеччина, Ірландія, Японія, частка частково зайнятих досягла 70-80 % всіх створених робочих місць. При цьому на місця зі скороченим графіком роботи претендують у першу чергу жінки. І якщо для чоловіків число місць із неповним робочим днем збільшилося на 10%, то для жінок – на 32 % [1].

Можна виділити наступні особливості в організації ринку праці й зайнятості під впливом глобалізації:

- відсутність гарантій стабільної зайнятості;
- зростання тимчасової зайнятості та поява нових її форм, зумовлених технологічними змінами, наприклад, переміщення трудової діяльності у віртуальний простір (електронна торгівля – яскравий тому приклад). Це вимагає меншої кількості працівників, але більше високої їх кваліфікації;
- зниження впливу профспілок.

Остання з перерахованих тенденцій може бути пояснена фундаментальними змінами в характері праці й відносинах між працівниками та підприємцями. Знизився рівень соціального партнерства між підприємцями та профспілками із приводу визначення умов праці, укладення колективних угод і т.д. У літературі вказується на труднощі в діяльності профспілок у Південній Африці, на Тайвані, в Угорщині. Скорочується чисельність членів

профспілок у США, інших промислово розвинених країнах. Однак дослідники відзначають, що роль профспілок залишається позитивною та необхідною для збереження демократії в сфері зайнятості. Профспілки не втратили статусу найбільш представницьких органів працівників, у тому числі при проведенні тристоронніх переговорів. Майбутнє профспілок у значній мірі залежить від організованості тих, хто працює на основі нетипових форм зайнятості. Наприклад, у Швеції такі працівники об'єднані в профспілки тією самою мірою, що й зайняті на постійній роботі [5].

Негативний вплив глобалізації на соціально-трудові відносини в цілому та на зайнятість населення, зокрема, розвиває стійку тенденцію до використання політики трудового протекціонізму – захисту національних ринків праці. Трудовий протекціонізм – це завжди синтез і наслідок політичного, економічного, фінансового та товарного протекціонізму. До методів захисту відносять такі регулятори, як квотування та ліцензування імпорту, вибір шляхів технологічного розвитку, цілеспрямовану експертизу міжнародних технологічних та економічних проектів, регулювання валютних курсів. Однак на ринку праці використовуються також свої специфічні методи захисту: адміністративне обмеження емігрантів (робочої сили), регулювання ціни на робочу силу (заробітної плати) на національному ринку праці та ін. У цих умовах, як вважають експерти МОП, доцільно проводити відповідну фінансову та промислову політику на національному рівні, що сприятиме конкурентоспроможності внутрішнього виробництва та ефективній перебудові підприємств, тимчасово захищаючи при цьому внутрішній ринок у його найбільш уразливих для імпорту галузях з низькою доданою вартістю [4].

Особливо гостро економічна глобалізація позначається на галузевій структурі зайнятості в Україні. Досить навести такий приклад. При більших запасах вугілля в Україні одна за одною закриваються вітчизняні шахти. Видобуток вугілля за останні 10 років скоротився майже в 3 рази. Тому в шахтарських регіонах час від часу виникає соціальна напруженість. У той же час внаслідок недостатності вугілля для металургійної промисловості його

завозять із-за кордону. У кілька разів скоротилося виробництво в легкій промисловості та машинобудуванні, а з ним і зайнятість у цих галузях. Однак підвищується питома вага продукції в екологічно шкідливих галузях, таких як металургія. Все це посилює безробіття, вимагає значних коштів на перекваліфікацію вивільнених працівників, на більші за обсягом виплати соціальної допомоги, дає поштовх до еміграції переважно молодих і середнього віку фахівців з більшим практичним досвідом [5].

Відзначені фактори змушують держави переглядати свою соціальну політику й роль у забезпеченні соціального захисту населення. Як негативні наслідки глобалізації можна відзначити повернення до принципу індивідуалізму в галузі соціального забезпечення, відповідно до якого робота й стабільний дохід дозволяють нагромадити певні заощадження для пенсії по старості й інших випадках втрати працездатності.

Що стосується зовнішніх функцій держави, то процеси глобалізації внесли кардинальні зміни у форми й зміст міждержавного спілкування.

Глобалізація активізувала здійснення зовнішніх функцій, у тому числі зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, які усе більше набувають світового масштабу. Поява спільних інтересів у держав, єднання їх на базі загальнолюдських інтересів обумовили інтернаціоналізацію національних інтересів держав [4]. Так, практично всі держави зацікавлені в підтримці світового правопорядку, в тому числі в міжнародному співробітництві з колективної безпеки, регулюванні міграційних процесів, визначенні єдиних стандартів у соціально-трудої сфері, оскільки в сучасних умовах жодне держава не в змозі захистити себе поодиночі.

Участь міжнародного співтовариства необхідна й у регулюванні міжнаціональних конфліктів, які нерідко супроводжуються порушенням прав людини та вимагають міжнародного втручання.

Важливо відзначити, що припинення існування світової соціалістичної системи сприяло ліквідації гострих антагонізмів, оздоровленню міжнародної обстановки, зміцненню довіри між державами, уможливило досягнення

реальної домовленості між ними з питань глобальних проблем. У результаті процеси глобалізації одержали потужний стимул для розвитку.

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що вплив процесу глобалізації на розвиток державного регулювання соціально-трудових відносин є безумовним, але не однозначним: відкриваючи нові можливості зайнятості у зв'язку з підвищенням мобільності робочої сили, глобалізація спричиняє загострення проблем зростання міжнародної трудової міграції; поширення міжнародних трудових стандартів і норм, даючи певний рівень гарантій найманим працівникам, істотно обмежує самостійність держав у регулюванні соціально-трудових відносин; членство у міжнародних торгівельно-економічних організаціях (зокрема СОТ), створюючи певні можливості розвитку національного ринку праці, спричиняє руйнування окремих галузей економіки; проникнення ТНК у національні економіки, розширюючи сферу зайнятості та сприяючи певному зростанню заробітків працівників, посилює дискримінацію в сфері праці та диференціацію доходів населення тощо.

Список використаних джерел:

1. *Альтерматт У.* Етнонаціоналізм в Європе / У. Альтерматт ; пер. с нем. С. В. Базарновой. – М. : РГГУ, 2000. – 472 с.
2. *Андерсон Б.* Нации и национализм / Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хрох и др. ; пер. с англ. и нем. Л. Е. Переяславцевой, М. С. Панина, М. Б. Гнедовского. – М. : Праксис, 2002. – 245 с.
3. *Валлерстайн И.* Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; под общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкого. – СПб. : Университетская книга, 2001. – 375 с.
4. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір : [моногр.] / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 420 с.
5. *Матросов В.* Колективно-договірне регулювання соціально-трудових відносин на підприємствах-монополістах і дочірніх підприємствах ТНК, розташованих в Україні / В. Матросов, Л. Будьонна // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 5. – С. 20–24.
6. *Скаленко А. К.* Глобальные резервы роста / А. К. Скаленко ; науч. ред. и предисл. чл.-кор. НАНУ О.Т. Белоуса ; [пер. с укр.]. – К. : Информ.-издат. центр "Интеллект", 2002. – 428 с.
7. *Ткач А. Л.* Соціально-економічна трансформація суспільства в умовах глобалізації / А. Л. Ткач, О. Г. Вольков. – Запоріжжя, 2003. – 134 с.

Zhadan O. V. Theoretical and Methodological Aspects of State Regulation of Social and Labor Relations in Globalization Context.

A review of the theoretical and methodological aspects of the state regulation of social and labor relations in the context of globalization is made. Trends in the changing social and labor functions of the state in a globalized society are revealed.

Key words: government regulation, labor relations, globalization.

Жадан А. В. Теоретико-методологические аспекты государственного регулирования социально-трудовых отношений в условиях глобализации.

Обобщены теоретико-методологические подходы к государственному регулированию социально-трудовых отношений в условиях глобализации. Выявлены тенденции изменения социально-трудовых функций государства в глобализованном обществе.

Ключевые слова: государственное регулирование, социально-трудовые отношения, глобализация.